

VOORWOORD

'Voordat ik aan de stage begon, had ik meerdere schoolse theorieën in mijn hoofd over hoe je met de aandachtsgroepen, zoals de woonwagenbewoners, om te gaan. Nu ben ik bijna afgestudeerd en nog steeds op zoek naar een goede methodische aanpak voor deze bijzondere doelgroep'.

Ik zou graag enkele mensen willen bedanken die me enorm geholpen hebben bij het tot stand komen van dit eindwerk:

Pieter Lievens, mijn promotor: voor het inzicht, de kritiek en de aansturing.

Mia Hillen, mijn stagesupervisor: om zoveel geduld met mij te hebben en voor al haar nuttige tips.

Marlies Valgaeren, mijn diensthoofd en stagebegeleider: omdat ze een grote inspiratiebron is.

Jef Verreydt, mijn docent pol & soc: voor zijn wijze woorden in het prille begin van deze opleiding. Mijn (multi)culturele sensitiviteit is hierdoor geprikkeld gebleven.

Jan Peeters alias de Taalman: voor de jarenlange vrijwillige taalsteun buiten de werkuren, er bestaat geen betere collega!

De families van de woonwagenbewoners op Heirenbroek en Viaduct voor hun vertrouwen, vriendschap en onvoorwaardelijke medewerking tijdens mijn bezoeken.

Mijn familie: voor haar steun en troost tijdens de stresserende periodes in mijn opleiding.

SAMENVATTING

Er zijn twee redenen waarom dit werk interessant is. De eerste reden is dat er veel tips en bevindingen instaan waarmee een hulpverlener gemakkelijk de weg in het woonwagewerk kan vinden, zijn relatie met het woonwagenvolk kan opbouwen en/of beter maken. Er is bijzondere aandacht besteed aan de visie binnen de rehabilitatiemethodiek, maar het is niet de bedoeling om de lezer van één bepaalde methodische aanpak te overtuigen. Het gaat erom hem de mogelijkheden, de invalshoeken en de valkuilen te laten zien zodat hij zelf een agogische keuze kan maken binnen zijn deskundigheid. De tweede reden vormen de algemene aanbevelingen voor de lokale besturen om op beleidsniveau om te gaan met de woonwagenproblematiek.

De hoofdvraag in dit werkstuk is die naar de efficiëntie en effectiviteit van het gemeentelijk maatschappelijk werk in zijn omgang met de woonwagenbewoners. Hoe duurzaam en ontwikkelingsgericht zijn de gebruikte methodieken en hoe kunnen ze naar het beleid vertaald worden? Sluiten de lokale groepsgerichte strategieën en acties aan bij de individuele noden van de Voyageurs? In welke mate voelen de bewoners zich hierbij betrokken? Hoe kan de visie achter de rehabilitatiemethodiek of de concrete elementen van deze aanpak geïmplementeerd worden binnen het Herentalse woonwagewerk? Bestaan er alternatieven om de focus te verleggen of kunnen er concrete acties ondernomen worden?

De doelstelling van dit eindwerk is de kwaliteit van de lokale sociale hulpverlening tijdens het werk met de Voyageurs verhogen en een aanzet geven tot de verdere ontwikkeling van een krachtige methodiek. Het gaat om het 'proeven' van de praktijk om op die manier een zicht te krijgen op de methodische mogelijkheden. De in deze scriptie voorgestelde rehabilitatiemethodiek opent de poort naar een geïnspireerde en bezielde hulpverlening met elementen van de cliëntwenselijkheid en de actieve participatie. De symbiose tussen theorie en praktijk kan slechts vruchten afwerpen wanneer de wisselwerkinggerichte hulpverlener ertoe bijdraagt. Hij moet een context zien te creëren waarin hij betekenisvol te werk gaat. Het *betekenisvol handelen* betekent vooral: zich bewust zijn het van eigen aandeel en de consequenties ervan op het cliëntstelsel.

Creatief zijn en zelf nieuwe ideeën uitwerken, kan doeltreffend en nuttig zijn wanneer er evidente verschillen bestaan in de visie van de hulpverlener en die van zijn organisatie. Door oog te hebben voor de alternatieven kan de hulpverlener de realiteit herkaderen of hervormen. Door de Voyageursgroep te fotograferen werden enkele theoretische invalshoeken van de rehabilitatiemethodiek vertaald naar de meta-dimensie. Door de beelden te interpreteren kan men een reflectie maken en stil staan bij zijn betrokkenheid op de cliënt. Ik gebruikte mijn fotocamera om zonder te veel woorden de prioriteiten van de Voyageurs aan te tonen.

Met dit werk hoop ik een zinvolle bijdrage te leveren aan het doordenken van 'nieuwe ideeën' die hun uitwerking kunnen vinden binnen het sociaal werk en het hedendaags sociaal beleid. Ik probeer mijn werk verder te verantwoorden op basis van literatuuronderzoek en een korte maar efficiënte empirische studie.

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	2
SAMENVATTING	3
INHOUDSTAFEL	4
INLEIDING	5
1 OVER DE (DEUR)DREMPEL	6
1.1 Woonwagenvolk	6
1.2 Gemeentelijk woonwageneleid	7
1.3 Provinciaal en nationaal woonwageneleid	7
1.3.1 Internationaal woonwagewerk	8
1.4 Rehabilitatiemethodiek op lokaal niveau	8
1.4.1 Allround onderzoeker.....	8
1.4.2 Stedelijk woonwagewerk	9
1.4.3 Elementen cliëntenparticipatie	9
2 OUTREACHENDE HULPVERLENING OF BEMOEIZORG?	10
2.1 Gewone (buiten)gewone hulpverlener	10
2.2 Behoeftanalyse: de Vijf pijler analyse in het werkveld	11
2.3 Praktijkvoorbeeld: 'een bewogen bestaan'	12
2.4 Onbewuste sturing door middel van beelden	16
2.4.1 Leer je ogen zien	17
2.5 Ontdekkingstocht naar krachten en talenten	19
2.6 Algemene aanbevelingen voor verder onderzoek	20
3 AAN DE SLAG MET DE GROEP	21
3.1 Alternatieve wegen	21
3.2 Adviezen voor lokale besturen	21
4 BESLUIT	23
5 LITERATUURLIJST	24

INLEIDING

De vraagtitel van het theoretisch voorstuk '*Is een maatschappelijk assistent een revalidatiewerker*' (Adriaenssens, Hendzel, Michiels, & Van Winckel, 2009) is de aanleiding tot dit praktisch georiënteerd gedeelte.

Voor het eerst heb ik de woonwagenbewoners in 2004 in mijn werkcontext ontmoet. Deze raadselachtige groep mensen intrigeerde mij zodanig dat ik in het jaar 2010 als stagelocatie bewust voor dit luik binnen mijn eigen dienst koos: het gemeentelijk woonwagenwerk. Tussen februari en april onderzocht ik de bestaande kennis over de woonwagenbewoners: ik sprak met de hulpverleners, het bestuur, de burgers en de Voyageurs zelf. Daarna vergeleek ik die informatie met de nationale en internationale literatuurbronnen. Tijdens de stage paste ik uiteindelijk de elementen uit de revalidatiemethodiek toe. Aan de resultaten werd binnen het woonwagenwerk prijsgegeven: meerdere mensen waren enthousiast over de nieuwe aanpak. Ik heb niet de pretentie om aan de bestaande revalidatietheorie nog wat toe te voegen, maar ik wil wel een nieuw toepassingskader schetsen. Binnen de psychiatrie wordt de revalidatiemethodiek al jarenlang gehanteerd als een waardevolle bijdrage in het methodisch handelen van de maatschappelijk assistenten. In het woonwagenwerk mocht ik met de *Vijf pijler analyse* de spits afbijten. De schoolse kennismaking met de psychosociale revalidatie verruimde mijn inzicht in de handelingsmogelijkheden. Vanuit mijn werkervaring kon ik makkelijk een balans opmaken tussen de reeds gedane zaken en de dingen die nog moesten gebeuren binnen de Voyageursgroep. De manier waarop deze groep mensen in het verleden werd aangepakt, leek mij vaak beslissend te zijn in de behaalde resultaten. De centrale vraagstelling over de praktische toepasbaarheid van de revalidatiemethodiek bij het werk met de woonwagenbewoners geeft daarom de werkelijke aanzet tot deze scriptie.

Al enkele jaren geleden, tijdens de deelname aan de vergaderingen met (onder anderen) de Herentalse Woonwagencommissie, ving ik verscheidene signalen op dat de hulpverleners die dagelijks met het woonwagenvolk werkten, dringend nood hadden aan bruikbare methodieken. Deze groep was moeilijk toegankelijk, de coördinatie te beperkt en de kloof tussen het woonwagenvolk en de overige burgers bijna niet te overbruggen. Er was duidelijke vraag naar meer gerichte begeleiding, opvolging en preventieve werking. Er was vooral veel gemeentelijk werk voor de boeg omdat er toen nog niet aan de eerste fundamentele behoefte voldaan werd: er was geen passende woonplaats voor de Voyageurs. In 2009 is het stadsbestuur erin geslaagd om twee ruime, nieuwe woonwagenterreinen (met respectievelijk 20 en 17 standplaatsen) aan te bieden. Ondertussen is bijna iedereen verhuisd en worden de terreinen afgewerkt. Het echt maatschappelijk werk moet nog beginnen. Na de verhuizing heeft deze groep nood aan een goed doordachte sociale coördinatie en preventieve ondersteuning.

In het eerste deel wordt het woonwagenwerk gepositioneerd in de etnisch-culturele achtergrond van de doelgroep. Hierna volgt de situering binnen de overheidsdiensten. Dit om het woonwagenvolk met zijn omgeving- en hulpverleningssetting te leren kennen. De revalidatievisie wordt geïntroduceerd op basis van een beknopte analyse van de participatie-elementen binnen de Herentalse Voyageursgroep. In deel twee kan de lezer de toepasbaarheid van de revalidatiemethodiek uittesten: de concrete stappen (Vijf pijlers analyse) worden samen met de achterliggende visie handig verwerkt in meerdere acties tijdens en na de stageperiode. In het afsluitende deel worden de bevindingen over de doelgroep verwoord en enkele relevante aanbevelingen voor de lokale besturen geformuleerd.

Als bijlage 1 in deze scriptie vindt u een gedetailleerd onderzoeksrapport (Hendzel, 2010) over de Herentalse Voyageurs. In dit werkstuk wordt telkens naar het rapport verwezen.

1 OVER DE (DEUR)DREMPEL

Een mens heeft al te vaak de neiging te snel een mening te vormen over iemand anders. Elke hulpverlener weet dan ook dat er niet veel nodig is om een bepaalde mening over iemand te hebben. Daarom ook zijn de professionals zo voorzichtig en houden ze hun eigen referentiekader goed in het oog. Ze bewegen op het spanningsveld van afstand en nabijheid : niet te dicht bij komen, maar ook niet op te grote afstand blijven. Maar een medemens of een cliënt echt 'ontmoeten' betekent 'geraakt worden' door zijn verhaal, en dat kan alleen door voldoende binding met zijn leefwereld. Als u ergens op bezoek gaat, passeert u de voordeur en belandt u in de privéomgeving van de persoon in kwestie. Als dit bezoek niet voor het eerst gebeurt, bent u op uw gemak. Een vertrouwde omgeving is immers veilig. Maar wat als de omgeving u vreemd is en er in plaats van huizen rare woonwagens staan? Hoe moet een hulpverlener, en zeker een burger, zich gedragen tegenover deze groep mensen? Wel, ik kan u verzekeren dat er niets in de weg staat om aan die kleine witte deurtjes te kloppen. U bent immers welkom.

1.1 Woonwagenvolk

Er bestaan verschillende definities van een *woonwagenbewoner*. Volgens het besluit van de Vlaamse Regering (1999) zijn woonwagenbewoners personen met een nomadische cultuur die zich legaal in België bevinden en die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoond hebben. In het bijzonder werden naast de autochtone Voyageurs ook de zigeuners genoemd. Vaak worden de *traditionele* woonwagenbewoners in de volksmond 'zigeuners' genoemd, wat vooral verwijst naar hun etnische afkomst. Deze term heeft bij hen een negatieve bijklank en is bovendien niet juist (VMC, 2010) De Vlaamse overheid definieert de *traditionele woonwagenbewoners* als: '*Personen die wonen of woonden in een woonwagen of van wie de ouders dat deden, met uitzondering van bewoners van campings of gebieden met weekendverblijven. Een woonwagen is een woongelegenheden, gekenmerkt door flexibiliteit en verplaatsbaarheid, bestemd voor permanente en niet-recreatieve bewoning.*' Verder behoren de woonwagenbewoners tot de etnisch-culturele minderheden. Deze term verwijst hier specifiek naar een bevolkingsgroep die in België een minderheid vormt en waar de verschillen in afkomst en cultuur zichtbaar zijn. Er zijn echter vele groepen woonwagenbewoners. De term *etniciteit* verwijst naar gemeenschappelijke wortels, geschiedenis, eigen taal en cultuur (Savenije, van Lawick, & Reijmers, 2008). De woonwagenbewoners worden opgesplitst in Voyageurs (Vlamingen), Manoesjen (met oorsprong in India) en Roms (vanuit Oost-Europa). Sommige andere bevolkingsgroepen worden ten onrechte aan het traditioneel woonwagenvolk gelinkt, zoals kermisreizigers, schippers, circusreizigers, Roma (de echte zigeuners), campingbewoners of de 'nieuwe woonwagenbewoners' (burgers die ervoor kiezen om in een woonwagen te gaan wonen). Vandaar dat de definiëring van het woonwagenvolk uiteenlopend is. Woonwagenbewoners zijn kinderen van hun tijd. De voortdurend veranderende maatschappij (Knipscheer & Kleber, 2006) dwingt ook deze groep tot verdere ontwikkeling en er vinden cultuurverschuivingen plaats (Cottaar, 1996). De trekkers ruilen noodgedwongen hun traditioneel Voyageursbestaan in voor de vaste stand-plaatsen. Hun bescheiden wagentjes ruimen meer en meer plaats voor grote luxueuze stacaravans. Hun gebruikelijke beroepen en bezigheden (bezembinders, ketellappers, scharenslijpers...) verdwijnen, en ze zoeken hun weg in de wereld van de sociale voorzieningen. Wat echter de laatste jaren helaas nog toeneemt, zijn uitsluiting-mechanismen zoals vooroordelen, stereotypering, discriminatie en zelfs racisme. Het gebrek aan kennis over deze groep en het ontbreken van een methodisch kader, bemoeilijkt in grote mate hun buurtintegratie. Voor meer informatie over de oorsprong en evolutie van deze groepen kunt u terecht bij de Vlaamse overheid - Cel Diversiteit.

1.2 Gemeentelijk woonwagenebeleid

De Herentalse woonwagenebewoners zijn 'residentiële Voyageurs'. Dat wil zeggen dat ze langere tijd op één bepaalde plaats verblijven, namelijk in de Kempen. Omdat de Multiculturele samenleving een realiteit is geworden, waarbij veel aandacht van de overheid naar de sociaal zwakke groepen gaat, werken veel gemeenten zeer actief mee aan het woonwagenebeleid. Vooral woonzekerheid vormt hier het belangrijkste onderwerp. Geert Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand (VMC, 2010): *'Woonzekerheid is een groot probleem voor woonwagenebewoners. Een probleem met verstrekkende gevolgen voor hun kansen binnen de andere levensdomeinen, zoals inkomen, onderwijs en gezondheid (...)'*. Zoals aangegeven is woongelegenheden bepalend voor het welzijn op vele andere gebieden. Zonder vaste en zekere woonplaats onderneemt deze groep weinig actie op andere vlakken. Tijdens het onderzoek (Hendzel, 2010) is dan ook gebleken dat waardig wonen het collectieve aandachtsveld van de bewoners is. Het stadsbestuur en het OCMW van Herentals staan immers klaar om acties te ondernemen zodat de groep beter kan integreren. Er zijn gemeentelijke subsidies om projectmatig te werk te gaan. Vanuit verschillende hulpverleningshoeken komen tevens signalen om zo snel mogelijk rond bepaalde thema's met deze groep te werken. Een voorbeeld is de recente vraag van het Centrum voor Leerlingen Begeleiding om te sensibiliseren rond gezondheids promotie en ziektepreventie (meer bepaald overgewicht) op te starten. Omdat de motivatie voornamelijk bepaald wordt door de mate waarin de behoeften van mensen vervuld worden (Maslov, 1943), luidde de rapportconclusie dat de groep nog niet klaar is om aan andere activiteiten deel te nemen. Hun motieven of beweegredenen beperken zich momenteel tot het creëren van een zekerheids- en veiligheidsklimaat voor zichzelf. Het is een groep die in 'het hier en nu' leeft: ze maken zich doorgaans geen zorgen over wat nog moet komen. Hun dagpatroon is doorgaans dezelfde: opstaan, kinderen naar school brengen, mannen gaan werken en vrouwen op familiebezoek, kinderen van school halen, eten klaarmaken, op familiebezoek gaan, slapen. Zij ervaren die dagelijkse routine niet eens als een gemis. Alles draait bij de Voyageurs om *nu*. Ze herhalen zichzelf bijvoorbeeld door over nog niet opgeloste problemen te praten. Zo vroegen ze al ettelijke keren wanneer de gemeente het openbare groenonderhoud komt doen, ook al weten ze dat de terreinen nog volledig aangeplant moeten worden door de aannemer. Ze houden weinig rekening met het gegeven informatie en verwachten dat de niet-beplante delen (lees: onkruid) onmiddellijk verwijderd worden. Zolang hun woonpercelen en het terrein niet volledig klaar zijn, hebben zij geen interesse in het bijkomende gemeentelijke activiteiten aanbod. Volledig ingericht wonen, gras zaaien, een poortje aanhangen, een brievenbus zetten en zo verder, zijn nog altijd hun voornaamste zorgen.

1.3 Provinciaal en nationaal woonwagenebeleid

Het Provinciaal Actieplan Woonwagenebeleid is een stappenplan om voldoende woonwagenterreinen in Vlaanderen op te richten. Er wordt gewerkt met Vlaamse gemeenten maar ook met diverse andere organen: de cel Woonwagenewerk, de administratie Ruimtelijke Ordening, de Vlaamse overheid en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG). Het voornaamste doel van de provinciale comité is erop toezien dat de gemeenten in de Vlaamse provincies meer standplaatsen voor de woonwagenevolk creëren. Artikel 3 van het decreet over de Vlaamse wooncode (1996-1997) bepaalt: *'Iedereen heeft recht op menswaardig wonen. Daartoe moet de beschikking over een aangepaste woning, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid worden bevorderd'*. Hiervan uitgaand hebben de Vlaamse autoriteiten (integratiebeleid) zich tot doel gesteld de woonsituatie van woonwagenebewoners te verbeteren (VMC, 2010) en in 2001 erkende de Vlaamse Regering in de Wooncode de woonwagene uiteindelijk als woonvorm. In het jaar 2000 vaardigde de Vlaamse Regering het besluit uit houdende de subsidiëring van de verwerving, de inrichting, de renovatie en de uitbreiding van woonwagenterreinen. Deze subsidie be-

droeg 90 procent van de kosten voor verwerving, aanleg en renovatie. Verder bieden de bijkomende provinciale subsidies een mogelijkheid tot gerichte actie. Zo zijn er fondsen om projectmatig te werk te gaan, met als doel de integratie van de woonwagenebewoners te bevorderen. In deel 2.4 van deze scriptie vindt u een voorbeeld : een creatief fotoproject. Een goed uitgewerkt plan kan voor een financiële tegemoetkoming zorgen maar enkel een bekwame hulpverlener met visie zal deze groep tot beweging kunnen brengen. Tijdens de individuele interviews viel namelijk op dat de bewoners zich erg aan een hulpverlener konden hechten. Hun bereidheid tot projectdeelname wordt echter vaak bepaald door de aanwezigheid van die ene bepaalde persoon (Hendzel, 2010). Verder biedt de Vlaamse overheid aan de lokale actoren (gemeenten, huisvestingsmaatschappijen,...) telkens nieuwe of geactualiseerde publicaties over het woonwagewerk aan, bijvoorbeeld 'Wonen op wielen' (VMC, 2010).

1.3.1 Internationaal woonwagewerk

De bekendste sporen van internationale acties rond het woonwagenvolk zijn te vinden binnen de Lau Mazirel Stichting in Nederland. De stichting werd in 1981 opgericht en is voornamelijk bezig met het opkomen voor de rechten en belangen van nomadisch levende mensen (Mazirel, 1986). De stichting heeft meerdere acties op het internationale acties op zijn naam: onder andere publicatieverspreiding en contacten met de belangrijke internationale organisaties zoals de VN, de EEG, de OESO, de WEU en de Raad van Europa of (in de jaren negentig) de deelname aan Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE). Over de hele wereld vindt men boeken, publicaties en websites over het woonwagenvolk: vooral in het Engels, het Frans en in het Nederlands. De meeste publicaties gaan over zigeunervolk (Roma) of het algemeen woonwagewerk. De vele publicaties die in het Nederlands beschikbaar zijn, zijn hoofdzakelijk van Nederlandse afkomst. Meestal gaan die over de geschiedenis en levenswijze van de groep. Er is een groot tekort aan agogische vertalingen (methodieken) van deze, vaak uit werkervaring, geschreven bronnen. Het nogal verontrustend thema dat de laatste jaren veel discussie in Europa uitlokt is de *minorisering* van de etnisch-culturele minderheden - een discussie die een verklaring probeert te vinden voor de machtsvertoning bij migranten (Rath, proefschrift in 1991). Deze vindt mogelijk zijn oorsprong in de gebrekkige methodische mogelijkheden. Jan de Vos, licentiaat in de Vergelijkende Cultuurwetenschap (UG) zegt: '*Er moeten verder nieuwe werkvormen en methodieken ontwikkeld worden die erop gericht zijn de doelgroepen daadwerkelijk te bereiken en bij het maatschappelijk leven te betrekken*'. Er is in ieder geval meer onderzoek nodig naar de specifieke samenhang tussen de emanciperende methodische modellen en de minorisering binnen de groep van de woonwagenebewoners. Tot nu toe zijn de invalshoeken slechts vanuit de argumentatieve en theoretische context geschreven (De Vos, 2001).

1.4 Rehabilitatiemethodiek op lokaal niveau

We bevinden ons in Herentals, een Kempense gemeente met meer dan 26.000 inwoners (Herentals, 2010) van wie slechts minder dan honderd tot het traditionele woonwagenvolk behoren. De twee nieuw aangelegde residentiële woonwagenterreinen Heirenbroek en Viaduct, vormen de locatie van dit veldonderzoek.

1.4.1 Allround onderzoeker

Wanneer de peiling naar de rehabilitatiemogelijkheden binnen het Herentalse woonwagewerk van start gaat, gebeurt dit vanuit verschillende rolinvulling: de auteur is eveneens ambtenaar bij de stedelijke dienst sociale zaken en preventie en een bekend aanspreekpunt voor de woonwagenebewoners die tussen september 2009 en januari 2010 als vervangend woonwagencoördinator heeft gefungeerd. Daarbij komt nog de rol van stagiair derde jaar maatschappelijk werk. Deze meerdimensionale groepsbenadering heeft in grote mate bijgedragen tot de enquêteresultaten. De individuele bevraging was een primeur binnen de Herentalse Voyageursgroep en zorgde voor een meer ge-

nuanceerde en persoonlijke uitkomst. Een element van diversiteit binnen deze scriptie, is het feit dat de auteur zelf een migratie achtergrond heeft. Volgens het handboek van Systeemtherapie (Savenije, van Lawick, & Reijmers, 2008) leven de migranten steeds in werelden met verschillende loyaliteiten en kunnen ze vaak van perspectief wisselen. Zich kunnen aanpassen aan de context is een kunst die handig ingezet kan worden in de multiculturele maatschappij.

1.4.2 Stedelijk woonwagewerk

Een bijkomende bedoeling achter deze scriptie: de effecten van de rehabiliterende aanpak binnen deze bijzondere bevolkingsgroep te testen en op basis daarvan een nieuw hulpverleningsconcept te bedenken. Bij een intern onderzoek op de stageplaats (Hendzel, 2010) bleek dat het stadium van de cliëntwenselijke (rehabiliterende) maatschappelijke hulpverlening binnen het woonwagewerk erg beperkt is. Er wordt voornamelijk gewerkt volgens het stappenplan van de basishandelingstructuur (Vandersmissen, 2006) en dit vooral als antwoord op de regelproblemen van de bewoners. Het is dan ook niet de stedelijke sociale dienst maar de sociale dienst van het OCMW die zich bezig houdt met maatschappelijke hulp. Al jaren is dezelfde maatschappelijk assistent het aanspreekpunt is voor de groep. Na de bevraging bleek dat er geen specifieke methodiek gebruikt wordt (Van Herck, 2010). Er zijn slechts elementen van dialooggestuurde hulpverlening aanwezig. Een voorbeeld hiervan zijn de verplichte deelnames van de bewoners aan cursussen verbonden aan sociale voordelen. Er is een keuze maar die is voorwaardelijk. Een weetje: in het prille begin was het vooral de parochie die werkzaam was binnen deze groep. Het ging eveneens enkel om de regelproblemen de bewoners losten hun persoonlijke problemen telkens in de familiale kring op (Monseceur, 2009). De bewoners zien de kerk nog steeds als service-instituut, waarvan verwacht wordt dat het zijn diensten verleent bij de levensgelegenheden (doop, communie...). De institutionalisering heeft ervoor gezorgd dat deze hulp geleidelijk overbodig werd. De meeste bewoners zijn naar het OCMW overgestapt. Er is momenteel nog een matig contact met de pastorie, dat zich beperkt tot het regelen van lokalen voor kosteloze bijeenkomsten en (af en toe) kleinschalige huisbezoeken.

1.4.3 Elementen cliëntenparticipatie

Een belangrijk element binnen de rehabilitatiemethodiek is de mate waarin de cliëntwenselijkheid (Wilken & den Hollander, 2008) aanwezig is. Deze kan op lokaal niveau vertaald worden naar de graad van de cliëntenparticipatie. De eerste elementen van de inspraak van het woonwagenvolk zijn te vinden tijdens de periodieke, voorbereidende vergaderingen die voor de verhuizing naar de nieuwe terreinen plaatsvonden. Met de inbreng van de groep werd toen helaas nog onvoldoende rekening gehouden (Hendzel, 2010), waardoor er vandaag heel wat klachten ontstaan, bijvoorbeeld over de inrichting van de terreinen of huurgeld. De vraag die hier gesteld kan worden, is die naar het verband tussen de graad van de cliëntenparticipatie en de mate van ontevredenheid. Achter de persoonlijke voorkeuren van de bewoners komen en er rekening mee houden, kan gesitueerd worden binnen de kernidee van SHR (het Systematisch Rehabiliterend Handelen). Op die manier kan bijgedragen worden tot de kwaliteit van hun leven. Het oprichten van de Woonwagencommissie (2008) met leden uit verschillende sectoren binnen het sociaal werk (onderwijs, overheid, belangenorganisaties,...) was nog een poging om de groep veelzijdig te benaderen. Wat er echter ontbrak was de aanwezigheid van vertegenwoordigers uit het woonwagenvolk zelf. Door de bewoners tot de dialoog toe te laten kan de kloof tussen de sociale actoren verkleind worden. Wanneer dit onderwerp verder in de enquête ter sprake gebracht werd, sloten de meningen van de ondervraagde woonwagenbewoners zich aan bij deze stelling. De vraag naar actieve participatie is tevens eenvoudig terug te vinden in meerdere artikels en publicaties over en/of door de woonwagenbewoners geschreven (Ons Leven, De Trekhaak,...) of in het boek van woonwagenbewoonster Maria Leimbergen 'Mijn strijd als Sinti-vrouw' waarin ze een pleidooi houdt voor de samenwerking met de gemeenten en politici.

2 OUTREACHENDE HULPVERLENING OF BEMOEIZORG?

Het Lokaal Sociaal Beleidsplan van Herentals (Stadsbestuur, 2008-2014) streeft naar kwaliteitsvolle en burgervriendelijke dienstverlening. Dat brengt uiteraard een golf aan initiatieven met zich mee. Een beleid op maat is een goede uitgangspunt zolang het ook wordt uitgevoerd. De etnische eigenheid van de woonwagenbewonersgroep schreeuwt om aandacht, maar toch zijn er geen cultuurgebonden acties vooropgesteld en beperkt het bestuur zich tot 'gebiedsgericht werken' (lees: buurtintegratie en buurtparticipatie). Daarvan is helaas nog weinig zichtbaar in de praktijk - dit door, onder andere, verkeerde timing. De groep bevindt zich nog niet in het stadium van de buurtintegratie (Hendzel, 2010). De strategische en de operationele doelstellingen rond de woonwagenbewoners zijn tevens te sec, te algemeen en te instrumenteel geformuleerd. De doelstellingen kunnen verder nagelezen worden in de projectfiches van het gemeentelijk beleidsplan (Stadsbestuur, 2008-2014). De invulling van deze doelstellingen ligt bovendien in de handen van slechts één persoon: de verantwoordelijke voor de woonwagenterreinen. De vragen die hier rijzen, zijn: hoever mag de coördinator gaan bij deze nogal individuele taakinterpretatie, en: is de inspraak representatief? Hoe moeten de verschillen tussen een technisch consulent en een maatschappelijk assistent met elkaar verbonden worden? Kan de controlerende en sanctionerende activiteit van de huidige coördinator op termijn probleemloos omgezet worden in de functie van begeleider en ondersteunende hulpverlener? Anders geformuleerd: wij kunnen ons vragen stellen over de mate van bemoeizorg. Met bemoeizorg (Vansevenant, 2001) wordt hier bedoeld het zoeken naar 'opening' binnen de groep om hen actief bij alles te betrekken. Het 'gedwongen' element is slechts te vinden in de vooropgestelde gemeentelijke doelstellingen, bijvoorbeeld '*Om een maximale integratie in de buurt te waarborgen is het belangrijk dat de bewoners zich houden aan het huishoudelijk reglement en harmonieus samenleven met elkaar en met de bewoners van de aangrenzende woningen*'. (Stadsbestuur, 2008-2014)'. Toch vallen die pogingen tot buurtintegratie bij de bewoners niet altijd in goede aarde. Ze zouden veel liever hebben dat hun eerst gevraagd wordt wat ze zelf belangrijk vinden (Hendzel, 2010). Hierbij is de outreachende hulpverleningsvorm een alternatief. Het actief opsporen van potentiële hulpvragers is het uitgangspunt: de verantwoordelijkheid voor het krijgen van hulp hoeft dus niet bij de klant te liggen. Daarbij wordt de aangeboden hulp rond de cliënt op maat georganiseerd. De tijdsinvestering zo ruim en flexibel instellen kan systematisch handelen (zie: rehabilitatiemethodiek) mogelijk maken. Enkele voorbeelden zijn: enquêteren, doeprojecten organiseren of een buurtwerking ondersteunen.

2.1 Gewone (buiten)gewone hulpverlener

Volgens de splinternieuwe publicatie van het Vlaams Minderhedencentrum '*Wonen op wielen*' (VMC, 2010) dient er een duidelijk onderscheid gemaakt te worden tussen de woonwagencoördinator-beheerder en een toezichter. Die laatste heeft tevens een negatieve, controlerende bijklank. Deze twee functies verschillen immers in de manier van aanpak en de taakinvulling. Ook valt de term 'toezichter-begeleider', die verwijst naar een persoon wiens rol zich slechts tot het socio-culturele aspect van de groep kansarme bewoners zou beperken. De vraag die zich hierbij onmiddellijk opdringt, is die naar de overige bewoners, die mogelijk niet kansarm zijn. Daarnaast lijken er te weinig nuances gelegd te zijn in de omschrijving van alle functieprofielen. Het beroep van maatschappelijk assistent werd helaas nergens vermeld, terwijl men bijvoorbeeld wel een gemeenschapswacht noemde. Er is een hemelsbreed verschil tussen de deskundigheid van maatschappelijk assistent en die van een gemeenschapswacht. Een gemeenschapswacht heeft vooral preventieve taken en is niet bewust agogisch bezig. Een maatschappelijk assistent, daarentegen, mag een *veranderingsdeskundige* (Savenije, van Lawick, & Reijmers, 2008) genoemd worden en weet beter dan anderen welke agogische aspecten hij kan gebruiken tijdens zijn werk met sociaal zwakke

Om aan te tonen dat er een causaal verband bestaat tussen de toepassing van de rehabilitatiemethodiek en een positieve groepsevolutie is er echter nog meer onderzoek nodig. De eerste integrale doch kleine aanzet, die zo verschillend was van de bestuurlijke impulsstrategie, was de wensgestuurde persoonlijke bevraging. Dat was een primeur binnen de Herentalse Voyageursgroep. De voornaamste doelstelling van deze actie was het groepsniveau te ontduiken en naar de persoonlijke dimensie af te zakken. De vraag was in hoeverre de individuele behoeften van de Voyageur verschillend of samenlopend zijn met die van de gehele groep? Omdat het hier om hechte familieverbanden gaat, was het bijzonder moeilijk om een individuele bevraging te doen. De groep leeft samen en de beslissingen omtrent de familie worden meestal collectief genomen. Tijdens de enquêtering bij de woonwagengewoners was de *one-to-one-situatie* vaak van korte duur: er waren steeds meerdere familieleden aanwezig zodat de bevraging verplaatst moest worden. Na drie maanden intensief werk waren er 44 individuele enquêtes afgenomen met volwassenen en acht met kinderen. Dat betekent ongeveer 68 procent van de woonwagengewoners. Tot nog toe is de gedane enquête slechts een tussentijdse actie, die tot een groter geheel zou moeten bijdragen. Het mag als een 'outreaching' hulpmiddel beschouwd worden, één dat zinvol bijdraagt tot rehabiliterende groepsbenadering. Dankzij dit nieuwe accent in het woonwagewerk kunnen potentiële cliënten ontdekt worden, diagnostische hulphypotheses geformuleerd worden en mogelijke preventieve acties uitgestippeld worden. Wanneer de woonwagengewongroep louter vanuit het perspectief van de overheid benaderd wordt, komt bemoeizorg opnieuw ter sprake. Uiteraard zijn er op die manier meerdere elementen op het gebied van appreciatie van de doelgroep tegenover de overheid te vinden. De dankbaarheid voor de terreinen is bij de woonwagengewoners groot, maar heeft meestal ook een negatieve bijklank: de bestuurlijke aandacht voor *de sociale betekenis van hun woonwijk* is nieuw voor deze groep. De Voyageurs zeggen bijvoorbeeld de indruk te hebben dat hun buurtintegratie '*van moeten*' is. Van de andere kant is deze instelling van de overheid vrij paradoxaal (De Rynck, 2008) : vroeger, toen er meer sociaal contact in de wijken was, bemoeide de overheid zich er zelden mee en bood ze zelden ondersteunende activiteiten aan. Bij de toename van de sociale betekenis van de woonwijken neemt de bestuurlijke aandacht ook opvallend toe. Dankzij de ambitieuze doelstellingen en het toezicht van de Vlaamse overheid zijn er subsidies om de woonbehoeftes en het sociaal contact van de burgers te ondersteunen. Wat hierbij echter vergeten wordt, is de door de burgers aanvullbare afhankelijkheidspositie tegenover het bestuur. Ze *moeten* maar dankbaar zijn voor wat ze tot nu toe gekregen hebben en ze *moeten* zich maar aanpassen. Een rehabilitatiewerker kan door de cliëntwenselijke benadering deze kloof proberen te dichten en de wil van de cliënt vertalen naar de eigen organisatie.

2.3 Praktijkvoorbeeld: 'een bewogen bestaan'

Het kan leerzaam zijn om de relatie tussen de maatschappelijk assistent binnen zijn organisatie (het gemeentebestuur) en zijn cliënten (de woonwagengewoners) onder de loep te nemen. Ook om na te gaan of de in het seminarie (Adriaenssens, Hendzel, Michiels, & Van Winckel, 2009) voorgestelde handelingsontwerp geïntegreerd werd op de stageplaats is een casusstudie de referentie bij uitstek. Omdat uit de stageplaatsverkenning bleek dat de rehabilitatiemethodiek nog niet bekend was, werd een manier bedacht om ze te implementeren. De elementen van het Systematisch Rehabiliterend Handelen werden concreet toegepast tijdens het opstellen van de persoonlijke vragenlijst voor de woonwagengewoners.

Casus ter illustratie van de toepassing van de rehabilitatiemethodiek

Wanneer de enquête klaar is voor gebruik, gaat het rehabiliterend handelen van start. Een maatschappelijk assistent die geslaagd is in het creëren van een veilig hulpverleningsklimaat mag aan zijn taak beginnen. Door middel van de persoonlijke bevraging kan een potentiële cliënt gemakkelijk opgespoord worden. De vraagverheldering

gebeurt verder met behulp van de Vijf pijler analyse: de verschillende levensgebieden van de bewoner worden onderzocht. Het is belangrijk om zich niet onmiddellijk te focussen op *'het vinden van de cliënt'*. Er kan spontaan een hulpverleningsrelatie ontstaan vanuit een andere invalshoek, in dit geval door *dialogoog*. Een open conversatie met de bewoner schept een gunstige sfeer om enkele dieper liggende kwesties aan te snijden. De in de casus gebruikte stappen zijn: de milieugerichte en biografische benadering, de wensformulering, het bepalen van de persoonlijke criteria. De twee sturingsprincipes zijn kwetsbaarheid en het sociaal netwerk van de cliënt. Na de bevraging kan er een casusanalyse gemaakt worden. Er zijn mogelijk aanknopingspunten naar voren gekomen die kunnen helpen om de levenskwaliteit van de bewoner te vergroten. In mate van het mogelijke kan er een *zorgplan* (Wilken & den Hollander, 2008) opgesteld worden, waarbij een meer genuanceerde cliëntaanpak gebeurt. Wanneer het echter onmogelijk is om de cliënt nog op te volgen, kunnen er relevante aanbevelingen geformuleerd worden; gericht signaleren is immers ook maatschappelijk werk.

Aan de slag

Uit het bewonerprofiel¹: Zenobia is een potentiële cliënte die bevraagd werd in het kader van behoefteonderzoek. Ze is een 68-jarige weduwe. Zij is in een woonwagen geboren en opgegroeid. Sinds drie jaar vecht ze tegen longkanker. Omdat een Voyageur gewend is om te reizen, kan ook Zenobia het rondreizen niet missen: *'Ik wil graag eens weg, gewoon aanpikken en wegrijden'*. Dit toont aan, dat er een wens bestaat ten aanzien van de handhaving van de levenskwaliteit. De wens van deze cliënte situeert zich op het betrekkningsniveau dat te maken heeft met haar traditionele, reizende manier van leven. Zenobia genoot van haar drukke gezinsleven, was gewoon om voor anderen te zorgen (koken, helpen, luisteren) en ging graag op bezoek. Nu heeft ze enkel plaatselijk contact met haar familie. De familieleden komen dagelijks naar haar toe en blijven gewoonlijk even rond haar wagen staan. Ze zorgen voor haar als ze iets nodig heeft. De aanwezigheid van haar familie in haar onmiddellijke buurt geeft Zenobia de *holding* (Wilken & den Hollander, 2008), die ze nodig heeft om zich goed te voelen.

Starten vanuit sturingsprincipe: Zenobia gaf aan dat ze het reizend bestaan mist. Ze zou *nog eens graag weg willen* met haar familie. Samen met de cliënte werden de persoonlijke criteria besproken: Zenobia is namelijk te ziek om nog zelfstandig te kunnen reizen en bovendien is haar caravan in een te slechte staat om als vervoermiddel te dienen. Ook de faciliteiten op het gemeentelijk terrein spelen mee: er is een omheining rond haar standplaats, wat bij haar als 'begrenzing' over komt. Verder kwam het sociale netwerk van de cliënte ter sprake: ze heeft wel twee dochters van wie één nog een kampeerwagen heeft. Een randvoorwaarde van deze cliënte was dat ze haar dochters niet lastig wil vallen. Zenobia begreep ook dat ze vooral wegens haar gebrekkige gezondheid niet meer kan reizen.

Omdat de cliënte duidelijk gemaakt heeft wat haar wens is, kan de hulpverlener voort zoeken naar antwoorden. Wat hier zeker als hulp kan dienen, is de biografische benadering (rehistorisering), wat wil zeggen een brug helpen slaan tussen het verleden en het heden. Wanneer de hulpverlener de familie van de cliënte (sociaal netwerk, belangrijke derden) erbij zou betrekken, kunnen ze samen vele herinneringen ophalen. Het doel dat op basis van de rehistorisering ontstaat, kan een verborgen cliëntbehoefte uitbeelden. Vanuit de wenscontext kan een aandachtig hulpverlener uitmaken dat er behoefte is aan sociaal contact. Tijdens het familiebezoek werd de vraag van de moeder met de dochters besproken. Een van de dochters stelde zelf voor om in de zomer haar moeder mee naar Frankrijk te nemen in de kampeerwagen.

---

¹ Ter bescherming van de privacy van de cliënte werden de gegevens aangepast - elk verband is toevallig

Tijdens deze cliëntsituatie worden tevens andere kwalitatieve dimensies besproken. Het onderstaande schema stelt het rehabilitatieproces in de bovenvermelde cliëntsituatie voor.

REHABILITATIEPROCES

Motivatie	Status	Vaardigheden	Materiële steun	Sociale steun
<p><i>Extrinsiek:</i></p> <p>Handhaving van de traditionele levenskwaliteit</p> <p><i>Intrinsiek:</i></p> <p>Nood aan sociaal contact</p> <p>Dankbaarheid voor de huurstandplaats op het gemeentelijk terrein</p>	<p><i>Ouderrol:</i> moeder</p> <p><i>Gezinsrol:</i> de ouders krijgen doorgaans veel respect binnen deze groep en zorgen voor samenhang</p> <p><i>Familierol:</i> Waardering van haar kinderen</p> <p><i>Patiëntenrol</i></p>	<p>Zelfzorg tijdens ziekte, geen gebruik van externe thuisdiensten</p> <p>Vriendelijkheid</p> <p>Gastvrijheid</p>	<p>Inkomstengarantie voor ouderen</p> <p>Tegemoetkoming hulp aan bejaarden</p> <p>Eigen caravan</p> <p>Gratis busabonnement</p> <p>Een mobiele telefoon</p>	<p>Familie op terrein</p> <p><i>Patiëntenrol:</i> doktersbezoek aan huis</p> <p><i>Cliëntrol:</i> Bezoek van een maatschappelijk assistente van het OCMW</p> <p>Bezoek van de terreinen-coördinator</p>

2.4.1 Schema rehabilitatieproces

Het bovenstaande beknopte schema werd opgesteld op basis van behoeftenanalyse van de cliënte. Er werd ingegaan op de concrete elementen van de Vijf pijler analyse. Telkens worden de cliëntantwoorden genoteerd:

<p>Motivatie</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Vroeger was ik vrij en kon ik gaan of staan waar ik wilde.</i> • <i>Ik kan nu niet vertrekken want er staat draad rond mijn wagen.</i> • <i>Vroeger reisde iedereen samen.</i> • <i>Door te reizen zag ik veel nieuwe dingen en ontmoette ik oude bekenden.</i> • <i>We 'moeten maar dankbaar zijn' voor een vaste standplaats en ons aanpassen.</i> <p><i>Analyse:</i> Zenobia staat stil bij haar eigen tijdsbeleving. Die is echter bepaald door meerdere factoren: ziekte, onmogelijkheid om te reizen, gemis van vroegere bezigheden en familie. Ze is tevreden dat ze een eigen standplaats heeft, want zo kan ze comfortabel wonen. Ze voelt zich verplicht om dankbaar te zijn voor haar woonplaats maar benadrukt dat ze zich niet meer vrij voelt.</p>
<p>Status</p> <ul style="list-style-type: none"> • Persoonlijke zingeving <ul style="list-style-type: none"> - Persoonlijke activiteiten: <i>Ik had vroeger geen dieren, nu zorg ik voor mijn kat.</i> <i>Ik ben ziek, maar ik zorg voor mijzelf, ik maak zelf mijn eten klaar.</i>

<p><i>Ik kijk elke dag tv.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Sociale rollen <p><i>Ik heb twee dochters en drie kleinkinderen.</i></p> <p><i>Soms blijft een kleinkind bij mij slapen.</i></p> <p><i>Ik hoef geen contact met de burgers, ik kies jouw burens toch ook niet?</i></p> <p><i>Analyse:</i> Zenobia vervult momenteel enkele sociale rollen: ze is moeder en grootmoeder. Ze past soms op haar kleinkinderen. Ook ontfermt ze zich over haar kat. Buiten haar naaste familie is het alleen de huisarts die regelmatig langskomt.</p>
<p>Vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ik heb vroeger voor zes man gekookt, ik kon dat goed.</i> • <i>Ik heb vroeger moeten bedelen, zo verdiende ik geld.</i> • <i>Ik ging vaak met mijn man rondrijden en ik hielp bij schrootophaling.</i> • <i>Ik leerde van mijn ouders hoe ik met weinig geld kon overleven.</i> <p><i>Analyse:</i> Zenobia was vroeger een heel sociaal en zorgzaam persoon, die huishoudelijke taken goed onder controle had: ze kon bijvoorbeeld lekker koken. Ze hielp haar man op zijn rondes en verdiende ook zelf geld. Ze kon goed omgaan met geld. Ook al had ze weinig geld, ze had niets te kort. Zenobia heeft mogelijk meer vaardigheden in zich om aan de anderen door te geven, zoals budgetteren of koken.</p>
<p>Sociale steun</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Vroeger was mijn wagen altijd vol mensen, de kinderen lachten dat we altijd bezoek hadden, de mensen kwamen binnen en bleven zitten.</i> • <i>Vandaag komen ze meestal rond mijn caravan staan of zitten, ook al omdat er buiten nu geen modder meer is, iedereen is ook meer op zichzelf.</i> • <i>Ik krijg hulp van mijn zussen als ik mij slecht voel.</i> • <i>Mijn dochter winkelt voor mij als ik iets nodig heb.</i> <p><i>Analyse:</i> Zenobia praat dagelijks met haar familieleden of ze belt naar haar verder wonende zuster. Ze krijgt nog altijd veel respect van haar kinderen, die dagelijks voor haar zorgen. Echte vrienden buiten haar familie heeft ze niet, zegt dat ze vroeger haar vrienden kon bezoeken maar haar ziekte laat dit niet meer toe.</p>
<p>Materiële steun</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>De sociale dienst hielp mij om mijn centjes te krijgen.</i> • <i>Ik heb nu eindelijk een eigen standplaats en een badkamer.</i> • <i>Toen ik in het ziekenhuis lag, kregen mijn katten eten van het OCMW, dat vond ik heel tof.</i> <p><i>Analyse:</i> Zenobia hecht veel waarde aan haar caravan. Ze heeft veel figuurtjes en fotolijstjes staan. Ze woont alleen en leeft van inkomstengarantie voor ouderen en een tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden. Ze wordt ook vaak in het ziekenhuis opgenomen wegens haar ziekte.</p>

2.4.2 Schema De elementen van de Vijf pijler analyse

Dankzij de enquête is er een totaalbeeld van deze woonwagenbewoonster geschetst. Op basis van de analyse kan de woonwagencoördinator ook anders kijken naar Zenobia. Verder is de diagnostische veronderstelling dat de potentiële cliëntvraag zich

veel ruimer situeert dan wat Zenobia zelf heeft aangegeven. De valkuil hier kan zijn dat de bewoonster de *outreaching* rehabiliterende tussenkomst van de hulpverlener niet apprecieert, en bovendien wordt ze in haar privésfeer benaderd. De hulpverlening kan mogelijk door haar als bemoeizorg ervaren worden. Wat hier ook duidelijk naar voren komt, zijn de mogelijkheden die Zenobia kunnen helpen om haar levenskwaliteit te verbeteren. Uit de analyse bleek dat cliënte potentiële talenten bezat. Een aanknopingspunt voor het opstarten van de hulpverlening kan pijler twee zijn waar de krachten van Zenobia ter sprake kwamen. De cliënte vertelde bijvoorbeeld dat ze met geldgebrek wist om te gaan. Dit kan een begin zijn van de gezamenlijke zoektocht naar een manier waarop deze positieve eigenschap tot de groepskwaliteit kan bijdragen. Het is bekend dat verschillende woonwagenbewoners werk zouden moeten maken van de budgetbegeleiding maar dat die soms te hoogdrempelig is. Een ervaringsdeskundige als Zenobia kan ervoor zorgen dat deze kloof kleiner wordt. Vanuit haar ervaring (omgaan met geldgebrek) kan ze ingeschakeld worden in groepsondersteuning. Omdat ouderen vaak de behoefte voelen om levenswijsheid door te geven (Broeckmans, 2007) kan Zenobia's deelname een heilzame werking hebben op haar maatschappelijke zelfbeleving. Wanneer ze de kans zou krijgen om haar kennis te delen met de familieleden, zou ze haar eigen waarde versterken en het sociaal isolement verminderen. Nelleke Röggers (Röggers, 2005) spreekt van *cultuuroverdracht* bij ouderen: het kan een indicator zijn voor het welbevinden van Zenobia en een positief element in haar verdere ontwikkeling. Omdat de rehabilitatie tijdrovende, intensieve en vooral individuele hulpverlening is, kan ze binnen het woonwagenwerk slechts gebruikt worden wanneer er nood is aan een discrete tussenkomst van een maatschappelijk assistent. Omdat het hier over een systematische en dus langdurige hulpverleningsrelatie gaat, kan ze momenteel onmogelijk toegepast worden. Er is niet genoeg personeel om elke bewoner op die manier te benaderen. Slechts elementen van de rehabilitatiemethodiek zoals emancipatie, normalisatie en participatie kunnen in zichtbare mate als richtinggevend gebruikt worden.

Een opmerkelijk aandachtspunt is communicatie. Uit onderzoek (Hendzel, 2010) blijkt ook dat binnen de groep nog steeds in een eigen *geheime* taal - het Bargoens wordt gesproken. Dat wijst er aanvankelijk op dat er weinig vertrouwen is in de 'buitenwereld'. Het is dan ook raadzaam om kennis te maken met deze kamptaal. Door interesse te tonen in de leefwereld van de Voyageurs kan een binding ontstaan. Ook beeldspraak wordt af en toe gebruikt: zo spreken ze over '*een bewogen bestaan*' of '*het draaiende wiel van de familie*'. Deze beeldspraak heeft geleid tot het ontstaan van een idee over onbewuste sturing door middel van foto's.

2.4 Onbewuste sturing door middel van beelden

Door middel van beelden kunnen eerste en uiteraard heel losse beleidsmatige koppelingen gemaakt worden tussen de woonwagenbewoners, het woonwagenwerk, de buurtparticipatie, het bestuur en de politiek. Het gaat hier om een indirect effect dat de foto's van de Voyageurs kunnen opwekken bij de kijker. Het opwekken van een spontane reflectie die ontstaat op basis van geïllustreerde situaties. Vele momenten gaan onopgemerkt voorbij en wanneer er een beeld van bestaat, spreekt dat vaak voor zichzelf. Er kan, bijvoorbeeld, een lange verhandeling geschreven worden over een hulpverleningsrelatie die de woonwagenbewoners aanvaardden. De derde foto in dit hoofdstuk laat dan duidelijk zien hoe ze 'de vertrouwenspersoon' zelf beleven – er is namelijk nog weinig aan toe te voegen. Naast algemene vormen van ondersteuning aan de woonwagenbewoners zoals coördinatie, terreinen, brievenbussen of verkeersborden, kunnen de *bestuurlijke denkpistes* zich heroriënteren op basis van een duidelijk beeldmateriaal. Een gerelateerde foto zonder al te veel commentaar kan de kiem zijn voor goede ideeën: wat zijn de wensen van deze bewoners en wat houdt ze bezig? Is er nood aan andere communicatiekanalen, andere acties of gepaste hulpverlening? Omdat het voor de overheid soms moeilijk is om door de bewonersbril te kijken, nemen de bewoners zelf het woord met behulp van foto's.

2.4.1 Leer je ogen zien

Door gericht te observeren leren wij telkens meer over de anderen. Door handelingsgerichte observatie (Janssen-Vos, Pompert, & van Oers, 2007) kunnen de hulpverleners hun actie concreet bijstellen en de cliënt beter begrijpen. Het gaat hier om een andere manier van waarnemen, dat verschillend is van *gewoon kijken*. Een methode die het mogelijk maakt de verborgen boodschappen te herkennen door stil te staan om een reflectie te maken over *wat* we zien en *waarom*. De voornaamste determinant in dit geval is ongetwijfeld de tijd die we hebben. Soms is het onmogelijk om ergens langer te blijven of om ergens naartoe te gaan. Hoe abstracter het thema is, hoe moeilijker het is om alles juist te interpreteren.

Het idee om de Herentalse Voyageurs in hun groepscontext te fotograferen ontstond al lang voor de stageperiode. Wanneer er over de groep gesproken werd, konden velen zich niet inbeelden hoe die mensen waren en wat ze deden. De vele vooroordelen ten aanzien van Voyageurs hielden nog steeds stand. De burgers zeiden: *'de kinderen zijn altijd vuil'*, *'de mannen doen niets'*, *'de vrouwen hebben niets te zeggen'*. De overheid kwam als antwoord met de bemoeizorg af: *'ze moeten integreren'*, *'we moeten hen leren schrijven en lezen'* en zo voort. Wat de Voyageurs er zelf over dachten, kan nagelezen worden in het recentste rapport (Hendzel, 2010). Omdat niet iedereen de groep kent of gezien heeft, zijn de foto's een middel om dat te doen. Wat zeggen de afbeeldingen? Wat stralen ze uit? Zo kunnen de eerste losse koppelingen gemaakt worden met het bestuur: waar is er nood aan sturing?

Eerste aandachtspunt: de kinderen

Op de eerste foto zijn kinderen van Voyageurs te zien. De vele lachende, nieuwsgierige gezichten vragen om aandacht en een bezield aanpak. Zij zijn de toekomst van de woonwagenbewoners: ze dragen de etniciteit, de eigenheid en de groepscultuur in zich mee. Ze hebben nood aan sociale contacten en staan open voor nieuwe ideeën. Door voldoende aandacht aan de kinderen te schenken, kan er een band gevormd worden

met de ouders (Hendzel, 2010). De kinderen zijn de voornaamste kracht binnen de groep en kijken met onbesproken verwondering naar de wereld. Ze zijn vrij van het reizende verleden, dat ze nu alleen nog van verhalen kennen. Door rehabiliterend te denken kan het stadsbestuur zich op de groep van de kinderen richten. Een speelpleinwerking of een speelbus kunnen een manier zijn. Zo zouden de kinderen gelukkig gemaakt worden, maar het zou ook de buurtintegratie ten goede komen. Tijdens de vakantie maanden kunnen alle Herentalse kinderen kosteloos gebruikmaken van de speelbus. Er is meestal een grote opkomst, en voor de kinderen maakt het niet uit naar welke locatie de bus komt. Velen van hen volgen de route van de speelbus. Zo kunnen dan ook de kinderen van de burgers een bezoekje brengen aan de kinderen van het woonwagenterrein.

Tweede aandachtspunt: de vrouwen

De tweede foto geeft een beeld van zorgzame moeders. De rol van de vrouw binnen deze groep mag niet onderschat worden (Hendzel, 2010). De sterke familiebanden zorgen voor een veilige leefwereld maar bemoeilijken anderzijds toegankelijkheid voor de hulpverlening. De vrouwen zorgen ervoor dat het huishouden blijft draaien en zijn meer dan hun mannen bereid tot externe dialoog. Een bezoeker of een hulpverlener zal overdag voornamelijk vrouwen op de terreinen aantreffen. Daarom is het van belang dat de gemeentelijke werking haar acties en haar hulpaanbod op de eerste plaats op vrouwen afstemt. Er is veel potentieel aanwezig bij de vrouwen: ze zijn creatief, welbespraakt en nieuwsgierig. Ze weten heel goed wat ze voor hun kinderen willen. Een idee om de vrouwengroep te bereiken, is een vrouwelijke hulpverlener. De geslachtenkloof bestaat nog sterk in deze groep, vandaar dat een band sneller gecreëerd zou worden met een vrouw dan met een man. Er zijn vele mogelijkheden om workshops of activiteiten met vrouwen te organiseren. Ook via het internet of papieren brochures kunnen de vrouwen, moeders en echtgenotes bereikt worden.

Derde aandachtspunt: de mannen

De mannen zijn de grootste kostwinners binnen de familie. Ze zijn harde werkers en ze zijn altijd met iets bezig. Ze hebben geen nood aan uitgebreide sociale (buurt)-contacten en als het erop aan komt, is de familie de grens van hun sociale ordening. De wereld is voor hen het terrein en de wagen. De kinderen zijn hun prioriteit, samen met de echtgenote en andere familieleden. Vaak laten ze de belangrijke beslissingen dan ook aan hun vrouwen over. Het vertrouwen van de mannelijke woonwagenbewoners is zeer moeilijk te winnen, maar als het eenmaal zover is, blijft men een deel van hun leven. Daarom zou het gemeentelijk woonwagenwerk het beste vanuit begeleiding en rehabilitatie vertrekken. De werkwijze van de zorgverlener (vanuit de rehabilitatievisie bekeken) heeft een schakelfunctie tussen de kwaliteit van de zorg en de levenskwaliteit van de cliënt (Wilken & den Hollander, 2008). Er kan gewerkt worden rond het praktisch aspect: het onderhouden van het terrein of het deelnemen aan vergaderingen. Wat nog beter kan is het werken aan cultuuroverdracht. Omdat de groep tot een minderheid behoort, kan hun kennis en kunde ambachtelijk bekeken worden. Er zijn mogelijk elementen om intergemeentelijke bijeenkomsten voor Voyageurs te organiseren en zich bezig te houden met het promoveren van hun cultuur. De mannen vertellen graag over hun leven en daarmee kan men zeker verder aan de slag.

2.5 Ontdekkingstocht naar krachten en talenten

Over een kracht of een talent beschikken staat gelijk met een gave bezitten. Vele mensen kennen hun talenten niet en weten zelden die van de anderen te benoemen. Ook de verschillende woonwagenbewoners bezitten creatieve en inspirerende eigenschappen. Sommigen onder hen weten waar ze goed in zijn, de anderen niet. De vele succesmomenten in het leven worden door motivatie bepaald. En wat is er meer motiverend dan de kennis over het eigen kunnen en weten? Tijdens het werk met de Voyageurs bleek dat de groep bijzondere eigenschappen had die hun reiscultuur in stand houden: sterk familieverband, overlevingskracht, aanpassingsvermogen, gevoel voor humor, krachtige vrouwen en vele andere. Dankzij de Vijf pijler analyse werden de motivatiefactoren besproken en werden de verborgen krachten zichtbaar. Er is een idee

ontstaan om een *fotoboek* over hun talenten te maken. Omdat visualisatie het meest tot de verbeelding spreekt, werd er gekozen om creatieve foto's over de bewoners te maken. Met de nodige steun van de overheid (impulssubsidie aan gemeenten in het kader van samenleven in diversiteit) is een interprovinciaal fotoproject tot stand gekomen. Het boek over de krachten van de Herentalse Voyageurs zal daar deel van uitmaken. De voornaamste doelstelling van dit project is het verhogen van het actieve burgerschap van etnisch-culturele minderheden. Een persoonlijk doel is enkele krachtige foto's van de Voyageurs te maken. Met eigen ogen kan de lezer dan vaststellen: *neen, de kinderen zijn niet altijd vuil, er wordt naar de vrouwen geluisterd, de woonwagenvrouwen werken*. Het stadsbestuur kan op haar beurt andere toekomstige projecten rond deze groep ondersteunen: hoe creatiever ze zijn, hoe liever.

2.6 Algemene aanbevelingen voor verder onderzoek

Om de rehabilitatiemethodiek binnen het gemeentelijk woonwagewerk te implementeren is er meer gericht en systematisch onderzoek nodig naar de causaliteit. Om te weten te komen wat de concrete invloed van de rehabilitatiemethodiek op het welbevinden van de woonwagenvrouwen is, moet de zorgkwaliteit geëvalueerd worden. Dit zou door middel van een EBS-methode (Evidence-Based Practice) mogen gebeuren, maar er is helaas nog te weinig wetenschappelijke kennis over de Voyageursgroep. De meeste informatie werd door de belangenorganisaties of veldwerkers verzameld wat geen gewenste inputverhouding kan geven. De EBS kan tevens een goede aanzet zijn om ook collega's uit andere sectoren (antropologie, criminologie, sociologie,..) aan te zetten tot een wetenschappelijk onderzoek. De voornaamste vragen die gesteld kunnen worden, zijn: *Draagt een hulpverleningsstijl bij tot de binnen deze groep verkregen resultaten? De inhoudelijke vragen missen nog diepgang: wat willen wij verstaan onder een geslaagde cliëntinterventie binnen deze doelgroep? Welke typen interventies moeten aangeboden worden en wat kunnen de gevolgen zijn? De cultuur van de (Herentalse) Voyageurs en haar consequenties voor de hulpverlening zijn nog nooit op wetenschappelijke basis onderzocht.*

De eerste en beperkte, maar methodisch onderbouwde bevraging leidde echter tot een negatieve bevinding: de tot nog toe gebruikte gemeentelijke hulpverleningsstijl getuigt van weinig efficiëntie. Er moet meer onderzoek komen naar de verbanden tussen de gebruikte methodieken en het welbevinden van deze groep. Vanuit het cliëntperspectief bekeken, lijkt de centrale aansturing vandaag geen geslaagde operatie te zijn. De sturingsvisie en de bewonersparticipatie kunnen beter. De stem van de groep wil alvast gehoord worden.

Het hulpverleningsproces moet zich richten op het welzijn van het woonwagenvolk. Met het oog daarop kan actie ondernomen worden op velerlei niveaus. Het gemeentelijk woonwagewerk kan zich participierend profileren door een gerichte *wijkmanagement* te voeren. Het stadsbestuur kan als manager fungeren die het evenwicht probeert te waarborgen tussen toezicht en begeleiding. Zo kunnen er nieuwe functies gecreëerd worden (begeleider, technisch toezichter,..) die het mogelijk maken om de groep meerzijdig te benaderen. Op Vlaams niveau kan er meer steun komen die de gebiedswerking versterkt: de Vlaamse acties hebben thans grote verticale impact. Wanneer ze achter een idee staan, zijn ze autoriteit voor de lokale besturen. Er is op het Vlaamse niveau interesse voor deze scriptie. Er is tevens een vraag gesteld naar de toelichting over de rehabilitatiemethodiek voor alle Vlaamse woonwagencoördinatoren. Omdat het hier gaat om een positieve methodische evolutie, zal het mij een eer zijn om de scriptie te mogen voorstellen.

3 AAN DE SLAG MET DE GROEP

Projectmatig werken lijkt in de eerste plaats een geschikte strategie om de integratie van de Voyageurs te bevorderen. Kan de sociale cohesie van de groep enkel bereikt worden door het gebruik van een krachtige methodiek? Bestaan er andere factoren die onrechtstreeks bijdragen tot een succesverhaal?

3.1 Alternatieve wegen

De maatschappelijke integratie is een breed begrip. Ze kan verkregen worden door de kloof tussen rijk en arm te verkleinen en door actief burgerschap te stimuleren. Welke instrumenten zijn dan nog aanwezig?

Een van de belangrijkste elementen van het menselijk functioneren buiten de beroepsbezigheid is de manier waarop iemand zijn vrije tijd invult. Een mens zonder interesses en actieve tijdsbesteding is heel arm, het is moeilijk voor te stellen dat een waardevolle mensenleven enkel uit arbeid bestaat. Vandaar dat bij het bedenken van nieuwe integratiestructuren rekening gehouden moet worden met het persoonlijk aspect. Hierbij zijn sport en recreatie van nut. Deze twee factoren maken dat men na een dagje werk, op verhaal kan komen. Binnen de woonwagenbewonersgroep zijn nog te weinig kinderen- en helemaal geen ouders – die aan sport doen. Het aanbieden van 'probeerddagen' of een 'probeerpakket' kan een stimulans zijn. Omdat de groep niet snel het terrein verlaat kan een 'sportdag' ter plaatse georganiseerd worden. Wat ook nog kan, zijn de familiale uitstappen: er kunnen verschillende soorten activiteiten geregeld worden. Tijdens een familie-uitstap kan een aandachtige coördinator veel zien of opmerken. Verder kan de noodzaak van een goed functionerende stedelijke sociale dienst en een gepaste contactpersoon niet genoeg genoemd worden.

De intergemeentelijke samenwerking kan een ruggensteun zijn bij het uitwisselen van ervaringen. De Voyageurs hebben familie in verschillende delen van België. Waarom niet kijken buiten gemeentegrenzen? Hoe gaan de andere coördinatoren aan de slag? Wat zijn de wensen van de andere groepen? Om de rechtmatigheid van deze acties aan te tonen is er een vraag van op het Vlaams niveau gericht aan de auteur van deze scriptie. In oktober 2010 wordt er een infosessie gehouden voor alle Vlaamse woonwagencoördinatoren en toezichters om de visie achter de rehabilitatiemethodiek toe te lichten. Ook de interesse van verschillende organisaties voor creatieve oplossingen zoals het hierboven vermelde fotoboek over krachten en talenten van deze groep, getuigen van de grote vraag naar alternatieve werkmanieren. Een andere belangrijke factor is het lokale samenwerking en de relatie tussen de verschillende sociale actoren. De ontwikkeling van lokaal partnerschap werkt heilzaam en beschermend voor het cliëntsysteem. Er kan nog meer gedaan worden om hen te mobiliseren: een hulpnetwerk opbouwen waarin regelmatig evaluaties plaatsvinden. De sociale scholen in België kunnen meer informatie over de sociaal zwakke groepen aanbieden tijdens hun opleiding. De aan het woonwagenwerk (al bestaande en/of potentiële) gerelateerde stageplaatsen kunnen vaker hun deur opendoen voor studenten maatschappelijk werk.

3.2 Adviezen voor lokale besturen

Dat een sociaal aspect binnen een wijk of een buurt meer dan ooit op de politieke agenda staat, is niet verrassend. Mensen komen graag waar ze zich goed voelen, en geven die plaats een positieve betekenis. Zoals we al eerder hebben besproken, is er een zichtbare verschuiving in beleidsmatige aanpak van de lokale overheden omtrent de woongebieden en hun socio-cultureel aspect. Er ontstaan sturgroepen op wijk-niveau (zoals vrijwilligersorganisaties of wijkcomités) en de sociaal zwakke groepen

krijgen ondersteuning vanuit de gemeente in de persoon van de wijkconciërge of een woonwagencoördinator. Maar de vraag naar de wensen van de wijkbewoners blijft nog vaak onbeantwoord. Meer nog, de vraag wordt meestal slechts gedeeltelijk of helemaal niet gesteld. De visie achter de rehabilitatiemethodiek kan ervoor zorgen dat de gegevensuitwisseling tussen de actoren met succes gebeurt. Pas wanneer de focus niet meer op de mening van de woonwagencoördinator ligt, maar verplaatst wordt naar de woonwagenebewoner, is er sprake van actieve participatie. Concrete, werkbare en duidelijke afspraken maken, een strategie uitwerken, rekening houden met het tijdsaspect en vooral alles doen in samenspraak met de bewoners: dat zijn de voorname opdrachten. Het Herentalse woonwagewerk is dringend aan aanpassing toe. Een gerichte uitbreiding van zorg op maat is wenselijk en noodzakelijk. Dit kan banaal klinken, maar er is veel nood aan regelmatig contact met sociale begeleiders. Wat ook niet onderschat mag worden is de individuele benadering van de families. Een maatschappelijk assistent met visie als woonwagenbegeleider die met de groep vertrouwd is, kan een antwoord bieden. Waar de welzijnsfactoren van de etnisch-culturele minderheden ter sprake gebracht worden, is er nood aan goed doordachte, krachtige methodieken. Zo een methodiek kan verkregen worden door meer onderzoek te voeren naar een rehabiliterende aanpak met elementen van systeemtherapie. De visie achter de werking van de gemeentelijke woonwagencommissie moet herzien worden. Door de bewoners er actief bij te betrekken kan de exclusiviteit van dit orgaan in een ander licht gesteld worden. De lokale selectiecriteria bij de plaatstoewijzing die in Herentals gehanteerd werden, zorgden voor een positieve discriminatie van het Herentalse woonwagenvolk, wat uiteraard tot veel discussies geleid heeft. Sommige verhalen belandden zelfs in de lokale pers (Otten, 2010).

Cultuurverschillen bestaan en zijn inherent aan elke hulpverleningssituatie. Het is dan ook beter dat deze culturele diversiteit niet als hinderpaal maar als verrijking wordt ervaren. Rehabiliterend werken geeft elke cliëntwens een plaats en zorgt dat deze op een unieke manier wordt vervuld.

Een maatschappelijk werker met visie wordt echter letterlijk door de woonwagenebewoners op handen gedragen!

4 BESLUIT

De uitdaging om de rehabilitatiemethodiek te integreren binnen het gemeentelijk woonwagenvolk was groot. In een politiek georiënteerde en nogal pragmatische openbare instelling zoals het stadsbestuur, was sociaal werk duidelijk 'een zwakkere' partner. De meest prioritaire lacune was het gemis aan een methodisch kader, waardoor het sociale luik van het woonwagenvolk nogal lukraak werd opgevuld. Werken met etnisch-culturele minderheden lijkt aantrekkelijk door de exotische connotatie van het begrip zelf. Maar het werk vraagt veel tijd, continuïteit, ethische inleving, methodische kennis, creativiteit, authenticiteit en vooral gedurfde aanpak. Dezelfde problemen kwamen steeds weer terug: gebrek aan handelwijzen, gebrek aan samenwerking en gebrek aan middelen. Het fundament waarop kan worden voortgebouwd, bleef tot nu toe onafhankelijk binnen de stageorganisatie: er is nog steeds geen onderscheid tussen de coördinator en een begeleider. Vandaar dat de maatschappelijke integratie van de Herentalse Voyageurs heel moeilijk zal verlopen. De groepsgevoelens ongebondenheid aan tijd en ruimte wordt meteen de kern van de rehabilitatievisie: waar geen zicht op is, kan een vraag gesteld worden. Door de individuele bevraging van de woonwagenvolgers kon er een eerste rehabilitatielandschap geschetst worden. Het evenwicht tussen vraag en aanbod leek alleszins ver te zoeken. Door de opdringerige bestuurshouding wordt deze aandachtsgroep nog meer geïsoleerd. Door rehabiliterend te werk te gaan kan rekening gehouden worden met de echte wil van Voyageurs, wat vanzelf zal resulteren in de respectievelijke groepsinitiatieven .

Door het opstellen van dit eindwerk is niet alleen invulling gegeven aan inspirerend of betekenisvol handelen. Er werd eveneens uitspraak gedaan over de richting die de lokale besturen zouden moeten volgen om een geslaagd hulpverleningsproces tot stand te brengen. Daartoe is de rehabilitatiemethodiek het instrument geworden: een enquête-rapport was een spiegel die het beleid werd voorgehouden en waarvan de beleidsvoerders konden afleiden in welke mate hun acties bij de wens van de cliënt aansloten. De foto's van de bewoners zelf kunnen 'reflectie-instrumenten' genoemd worden: een open venster naar de leefwereld van de doelgroep, waar een hulpverlener met verwondering naar zou moeten kijken. Beide instrumenten zijn slechts een eerste aanzet om concrete verandering te creëren. Er werden aanbevelingen gedaan over hoe met de wenselijke houding moet worden omgegaan. Dit eindwerk is geen doorbraak, maar ook geen waanidee. Er zijn vele methodieken en nog meer maatschappelijk assistenten die ze gebruiken. Ik zou afbreuk doen aan hun kunde door te denken dat alleen ik een sleutel tot verandering bezit. Toch ben ik overtuigd dat met dit werkje een bijdrage geleverd wordt binnen het sociaal werk. Als ik kan inspireren of tot reflectie aanzetten, ben ik een gelukkig mens.

De langste weg is niet degene die een bestuur of een hulpverlener aflegt tijdens het werk met het woonwagenvolk. De langste weg is die van het leven in een woonwagen. Een slopend, eeuwenoud bestaan, dat verschillende diepliggende achterstellings-elementen en vooroordelen ten aanzien van deze groep met zich mee gebracht heeft: generatiearmoede, lage scholing, spot, pesterijen en discriminatie. Het zijn slechts enkele factoren die de leefbaarheid van de woonwagenvolgers op de Herentalse terreinen in het gedrang brengen. Het streven van het stadsbestuur naar projectmatige buurtintegratie, gezondheidspromotie en ziektepreventie klinkt in theorie bijzonder mooi, maar is helaas nog steeds niet haalbaar. Deze sociaal getinte bestuursambitie houdt immers verscheidende uitsluitingsmechanismen in. Een bewuste beleidsvisie rond wijk- of buurtmanagement is niet voldoende om de mensen in beweging te brengen maar is slechts een element ter ondersteuning bij sociale cohesie. De rehabilitatiemethodiek is zeker een goede aanvulling, zonet het vertrekpunt.

5 LITERATUURLIJST

- Adriaenssens, K., Hendzel, C., Michiels, M., & Van Winckel, C. (2009). Seminarietekst. *Is een maatschappelijk assistent een rehabilitatiewerker*. KHK Geel, België.
- Andries, B. (2008). *Verpleegkunde en presentie*. Den Haag: Boom Uitgevers.
- Baert, H., & Droogmans, A. (2010). *Bind-Kracht door basisschakelmethodek*. Leuven: LannooCampus.
- Bogaart, N., van Eeuwijk, P., & Rogier, J. (1983). *Zigeuners - de overleving van een reizend volk*. Amsterdam: Elsevier Focus.
- Broeckmans, M. (2007). *Cursus Ontwikkelingspsychologie BA SW KHK Geel*. Geel: Campina Media.
- Cottaar, A. (1996). *Kooplui, kermisklanten en andere woonwagenbewoners*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Cuijle, J. (1973). *Zigeuners in Vlaanderen*. Antwerpen: Ecclesiola.
- De Rynck, F. (2008). *De stad in de wijk*. Brussel: Politea.
- De Vos, J. (2001). Licentiaatsverhandeling - Universiteit Gent. *'Minorisering of emancipatie?..een kijk op het Vlaams integratiebeleid'*. Gent, België.
- Hendzel, C. (2010). *Rapport Enquete Woonwagenbewoners Herentals*. Herentals: dienst sociale zaken en preventie.
- Herentals, D. B. (2010). *Jaarrapport Stad Herentals*. Herentals: Stadsbestuur Herentals.
- Janssen-Vos, F., Pompert, B., & van Oers, E. (2007). *HOREB-PO: Handelingsgericht Observeren, Registreren en Evalueren van Basisontwikkeling*. Assen: Van Gorcum.
- Kerff, M. (2000). *Kom, wij zijn tebie! Voyageurs in Vlaanderen*. Leuven: Van Halewyck.
- Knipscheer, J., & Kleber, R. (2006). *Psychologie en de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- Langen, C. (2000). *Methodiek sociaal juridische dienstverlening*. Baarn: H.Nelissen B.V.
- Martens, P. (onbekend). *Het rapport dat niemand las*. Zonhoven: BOEK.
- Maslov, A. (1943). *A Theory of Human Motivation*. Originally Published in Psychological Review 390-396.
- Mazirel, L. (1986). *Woonwagenvolk*. Amsterdam: Ter Brink Meppel bv.
- Mertens, M., & Vandebroek, E. (2009). *Systeemgerichte methoden in de hulpverlening*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Monsecur, B. (2009, December 10). Interview met Pater Bob. (C. Hendzel, Interviewer)
- Otten, H. (2010, april 2010). Ik wil alleen maar in caravan wonen. *Gazet van Antwerpen*.

Overbeeke, S. (2009). *Een betere balans tussen voelen, denken, doen*. Deventer: Kluwer.

Rath, J. (proefschrift in 1991). *Minorisering: de sociale constructie van 'etnische minderheden'*. Amsterdam: Sua.

Ravelli, A., van Doorn, L., & Wilken, J. (2009). *Werk(en) met betekenins*. Bussum: Couthino.

Rögers, N. (2005). *Levensloopsychologie*. Soest: Uitgeverij Nelissen.

Savenije, A., van Lawick, M., & Reijmers, E. (2008). *Handboek Stysteem-therapie*. Utrecht: de Tijdstroom.

Stadsbestuur Herentals, W. (2008). België.

Stadsbestuur. (2008-2014). *Lokaal Sociaal Beleidsplan Herentals*. Herentals: Stadsdrukkerij.

Van den Bergh, H. (2009). *Praktijk voor psychotherapie, training, coaching en consulting*. Opgeroepen op Mei 1, 2010, van Oplossingsgericht werken: <http://www.oplossingsgericht.be>

Van Herck, N. (2010, Februari 17). Tussentijdse rapportevaluatie woonwagenwerk. (C. Hendzel, Interviewer)

Van Limbergen, M. (onbekend). Verhaal. *Het echte leven over Belgische Zigeuners*. Aalst, België.

Vandersmissen, C. (2006). *Cursusboek Persoonsgecentreerd werken*. Geel KHK: Campina Media.

Vandersmissen, C. (2006). *Maatschappelijk werker als beroep, cursus HIK*. Geel: Campina Media.

Vansevenant, K. (2001). Bemoeizorg of bemoeizucht? *Tijdschrift voor Welzijnswerk* jg.25, nr.238 .

Vlaamse Regering. (1999, december 22). Besluit van de Vlaamse Regering houdende de subsidiëring van de verwerving, de inrichting, de renovatie en de uitbreiding van woonwagenterreinen voor woonwagenbewoners. *Stadsblad* . Brussel, België.

VMC. (2010). *Wonen op wielen*. Brussel: Agentschap voor Binnenlandsbestuur.

Wilken, P., & den Hollander, D. (2008). *Psychosociale rehabilitatie*. Amsterdam: SWP Amsterdam.

Winkelaar, P. (2006). *Methodisch werken*. Utrecht: de Tijdstroom.